

Junāgaḍhi raidkiri: kommunaalpropaganda Vana-India moodi

Martti Kalda

Juhatuseks

India Vabariigi Gujarāti osariigis Kāṭhiāwāḍi poolsaarel, osariigi keskusest Ahmedābādist 327 km edelas, tuhandeid aastaid asustatud Junāgaḍhi (ka Junāgarhi) linnast kaks kilomeetrit idas paikneb Girnāri (skr. *Girina-*

gara) mäemassiiv.¹ Erinevates religioonides (džainism, hinduism, budism) juba iidsetest aegadest pühaks peetud mäe jalami lähistel, 3,7 meetri kõrgusel koonusekujulisel graniitkaljul² leidub raidkirju kolmelt kuulsalt Vana-India valitsejalt. Siin on Maurya dünastia (4.–2. saj. e. Kr.) kuulsa kuninga Aśoka (3.

Girnāri mägede kaart. Gujarāti osariik, India Vabariik. Repro

¹ Girnāri mägede kõrgeim tipp Gorakhnāth (1116 meetrit üle merepinna) on Gujarāti osariigi kõrgeim.

² Geograafilised koordinaadid: 210°31' põhjalaiust, 700°28' idapikkust; Archaeological Survey of India Vadodarā ringkonna nimistu objekt nr. 134. – vt. http://asi.nic.in/asi_monu_alphalist_gujarat.asp (20.11.2015).

Joonistus raidkirjadega kaljust Girnāri mäel, 1872.
Repro

saj. e. Kr.) kaljuediktid,³ indo-sküüdi vürsti Rudradāmani (2. saj.)⁴ raidkiri ja Gupta dünastia (4.–6. saj.) kuningas Skandagupta (5. saj.)⁵ kirjutis.

India epigraafilisel maastikul on kivi-pindade korduvkasutus tavaline. Näiteks Allāhābādi sambal leidub 10 teksti: Aśoka sambaediktid I–VI, Aśoka „kuninganna edikt“ ja Aśoka Kauśāmbī edikt (3. saj. e. Kr.)⁶, Gupta kuningas Samudragupta (või-

mul u. 335/340–375/380) raidkiri⁷ ning moguli padišahh Jahāngīri (võimul 1605–1627) kirjutis (u. 1605).⁸ Samuti on korduvat kasutamist leidnud teine Aśoka sammas Delhis, Delhi-Toprā piilar, mille kivipinnale on raiutud Aśoka sambaediktid (I–VII),⁹ Cauhāni ehk Cāhamāna dünastia (9.–14. saj.) kuningas Vighararāja IV (võimul u. 1152/53–1163/64) kangelastegudest pajatav raidkiri¹⁰ (u. 1163/64)¹¹, ning Delhi sultanaadi viimase

³ Aśoka Girnāri raidkirjade originaalid ühes tõlgetega: E. Hultzsch. *Inscriptions of Aśoka. – Corpus Inscriptionum Indicarum. Vol. I. Director General Archaeological Survey of India [1925]*, New Delhi, 1991, lk. 1–27; M. Tālim. *Edicts of King Aśoka. A New Vision*. Aryan Books International, New Delhi, 2010, lk. 3–68.

⁴ Rudradāmani raidkirja originaalid ja tõlked: *Select Inscriptions bearing on Indian History and Civilization. Vol. I. From the Sixth Century B.C. to the Sixth Century A.D.* Toim. D. C. Sircar. University of Calcutta, Calcutta, 1965, lk. 175–180; F. Kielhorn. *Junagadh Rock Inscription of Rudradaman; the Year 72. – Epigraphia Indica. Vol. VIII.* Toim. E. Hultzsch. The Director General of the Archaeological Survey of India [1905-06], New Delhi, 1981, lk. 36–49; <http://indepigr.narod.ru/early/ajanta/index.htm> (26.08.2011).

⁵ Skandagupta raidkirja originaalid ja tõlked: D. C. Sircar. *Select Inscriptions bearing on Indian History and Civilization*, lk. 307–317; *Imperial Gupta Epigraphs. – Ancient Indian Epigraphical Sources. Vol. X. Pt. 1.* Toim. P. K. Agrawala. Books Asia, Varanasi, 1983, lk. 56–62; J. F. Fleet. *Inscriptions of the Early Gupta Kings and their Successors. – Corpus Inscriptionum Indicarum. Vol. III. The Superintendent of Government of India, Calcutta, 1888*, lk. 56–65.

⁶ Allāhābādi samba Aśoka ediktide originaalid: E. Hultzsch [1925]. *Inscriptions of Aśoka*, lk. 155–160.

⁷ Samudragupta Allāhābādi raidkiri: J. F. Fleet. *Inscriptions of the Early Gupta Kings and their Successors*, 1888, lk. 1–17 (originaal ja tõlge); P. K. Agrawala. *Imperial Gupta Epigraphs*, 1983, lk. 4–7 (originaal); <http://www.sdstate.edu/projectsouthasia/upload/Allahabad-Posthumous.pdf> [01.09.2012] (tõlge).

⁸ R. Mookerji. *Asoka. Motilal Banarsidass Publishers [1928]*, New Delhi, 2007, lk. 199; D. K. Chakrabarti. *Royal Messages by the Wayside. Historical Geography of the Asokan Edicts*. Aryan Books International, New Delhi, 2011, lk. 137.

⁹ Delhi-Toprā sambaediktide originaalid ühes tõlgetega: E. Hultzsch. *Inscriptions of Aśoka*, lk. 119–137.

¹⁰ Vighararāja IV raidkirja originaal: *Select Inscriptions bearing on Indian History and Civilization. Vol. II. From the Sixth to the Eighteenth Century A. D.* Toim. D. C. Sircar. Motilal Banarsidass Publishers, Delhi, 1983, lk. 409–411.

¹¹ E. Hultzsch. *Inscriptions of Aśoka*, lk. XVI; H. Falk. *Aśokan Sites and Artefacts: A Source-book with Bibliography. – Monographien zur indischen Archäologie, Kunst und Philologie. Band 18.* Von Zabern Mainz am Rhin, 2006, lk. 217.

valitseja Ibrahīm Lodi (võimul 1517–1526) kirjutus aastast 1524.¹²

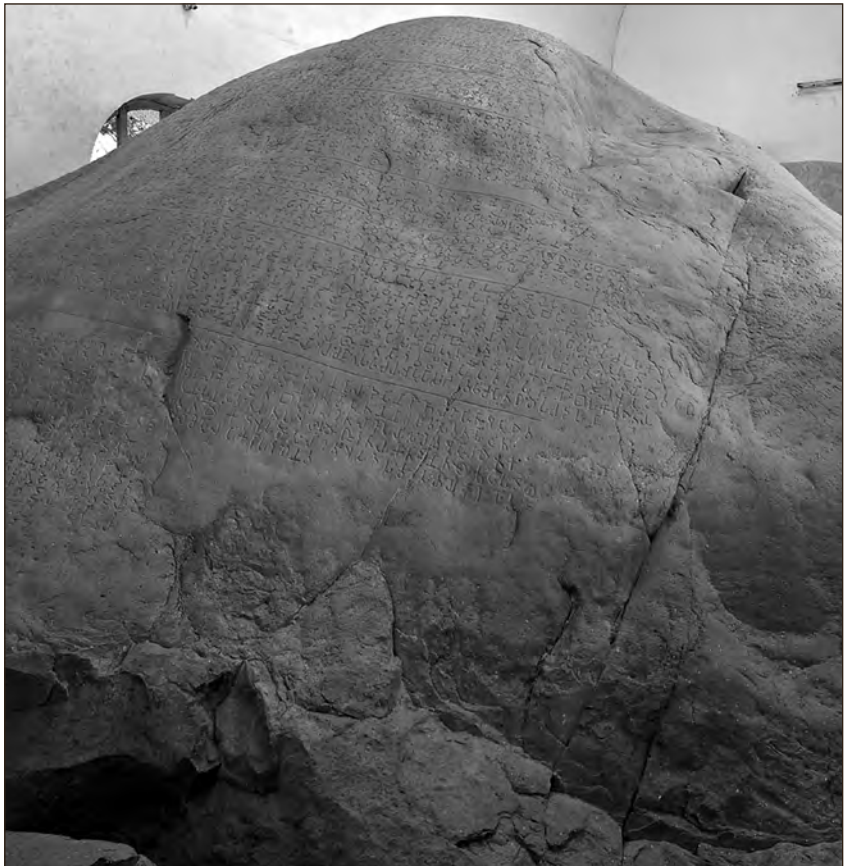
Käeolevas artiklis on vaatluse all Girnāri kaljul asuv Rudradāmani Junāgaḍhi raidkiri. Sissejuhatavalt tuleb juttu raidkirja tekstuaalsest (epigraafilisest) ja ajaloolisest kontekstist, seejärel analüüsitakse teksti propaganda-tehnikaid abiks võttes. Artikli tekstis sisaldub raidkirja terviktõlge.

Epigraafilis-tekstuaalne kontekst

Rudradāmani raidkirja lõikepind on 3,38 meetrit lai ja 1,65 meetrit kõrge. Nimetatud pinnal on 20 tekstirida, neist read 1–16 on osaliselt kahjustatud ning tekst rikutud (tõl-

kes tähistatud [– –] märgistusega). Hinnanguliselt on ajahamba tõttu kadunud u. 1/7 kunagisest tekstist. Raidkiri on kaljupinda lõigatud nn. lõuna tähestikus, s. t. Gupta tähestiku varase variandi tähtedega. Tekstis on 1330 silpi (144 sõna ja 88 liitsõna). Säilinud tekstis on ainult kaks finiitset verbivormi: *vartate* (rida 3) ja *āsūt* (rida 7). Ilmselt olid pöördelised verbivormid ka ridades 8 ja 9, ent need pole meieni säilinud.¹³

Girnāri raidkirjad avastas kolonelleitnant James Tod (1782–1835) ajavahemikus 1822–1823, ent enam kui kümneks aastaks jäi tema vastavasisuline kiri *Asiatic Society* juhtide tähelepanuta.¹⁴ James Prinsep (1799–1840) dešifreeris *brāhmī* kirja 1837. aastal, samal

Raidkirjadega kalju Girnāri mäel, 2015.

¹² J. A. Page. A Memoir on Kotla Firoz Shah, Delhi. With a translation of Sirat-i-Firozshahi by M. H. Kuraishi. – Memoirs of the Archaeological Survey of India. No. 52. Manager of Publications, Delhi, 1937, lk. 29.

¹³ F. Kielhorn. Junagadh Rock Inscription of Rudradaman, lk. 37–40.

¹⁴ H. Falk. Aśokan Sites and Artefacts, lk. 118; C. Allen. Ashoka. Little, Brown, London, 2012, lk. 111–112.

aastal ilmusid ka tema Aśoka Girnāri raidkirjade esmatõlked.¹⁵ Vahetult pärast seda (ilmselt 1838) rikuti osa V ja XIII ediktist hooletu tee-ehituse käigus tehtud lõhkamistele.¹⁶ Täna kaitseb raidkirju nende ümber ehitatud hoone.

Budistist munkkeiser Aśoka (võimul u. 274/268–234/232 e. Kr.) pani oma arvukate raidkirjadega¹⁷ aluse tendentsile kõnelda alamatega praakritites (skr. *prakṛti* „algne”, „loomulik“ – skr. *prākṛtā* „algkeel” või „loomulik (s. t. rahvalik) keel“). Ilmselt oli tema keeleveliku peamiseks mõjutajaks ja eeskujuks budism, sest varabudistlikud mungad kasutasid oma tekstide loomiseks ja jutlustamiseks nõndasamuti praakriteid, valides *theravāda* kanooniliste tekstide keeleks paali (skr. *pālī*) (1. saj. e. Kr.). Sellega algas Indias eepilisel ajastul (4/3. saj. e. Kr. – 3/4. saj.) kesk indo-aaria keelte ehk praakritite võidukäik, mille käigus loobuti suuresti sanskriti keele kasutamisest. Praakritid võidutsesid Põhja-Indias kuni 1.–2. sajandini ning Lõuna-Indias kuni 4.–5. sajandini. Kuni 1.–2. sajandini olid praakritid käibel ka kõnekeelena, seejärel kanoniseeriti keeled grammatikute poolt ja need jätkasid eksistentsi kirjakeelena.¹⁸

Valitsevast tavast erinevalt on Rudradāmani raidkiri kirja pandud sanskriti keeles. Uurijad¹⁹ tõstavad Rudradāmani kirjutist esile just seetõttu, et tegu on esimese suurema raidkirjaga, mis alustas sanskriti keele

taaselustamist poliitilise eliidi keelena. Õigluse huvides mainitagu, et tekst pole sugugi mitte esimene sanskritikeelne raidkiri; Ayodhyā²⁰ ning Ghosūṇḍī-Hāthībādā väikekirjutised²¹ on vanemad.²² Junāgaḍhi raidkirja keel pole küll veatu,²³ ent siiski on see esimene sanskritikeelses proosas ja poeetilises stiilis raidkiri India epigraafika pikas reas. Uue suundumuse juurdumine võttis siiski mõnda aega, järgmised sanskritikeelsed raidkirjad pandi kirja 2. sajandi lõpul ning 3. sajandil.²⁴ Märkimisväärne on, et säärane oluline keeleline muutus pärines Indiasse rännanud ja sinna elama asunud sküütidelt (skr. *śaka*), ning mitte aarialastelt (skr. *ārya*) endilt. Kindlasti oli see märk sküütide assimileerumisest, aaria kultuuri ja keele omaksvõtust. Rudradāmani raidkiri ei jäta kahtlustki, et lisaks sanskriti keelele võeti omaks ka India tsivilisatsiooni alustõed (vt. nt. ridu 11, 13 ja 19, kus juttu seadmuse (skr. *dharma*)²⁵ rakendamisest). Teisalt osundab sanskriti keele kasutamine, et indo-sküüdid Rudradāmanist alates üritasid olla hinges puhutamad aarialased kui aarialased ise.

Kirjandusliku stiili poolest pendeldab Junāgaḍhi raidkiri kuningliku panegüürika (valitsejate (enese)kiidukõned) ja kingitektide (ülikute annetusega kaasnevad kirjutised) piirimail. India kirjandusilm määratleb sääraseid tekste *praśasti* (skr. „kiitus“, „ülisustus“, „pühitus“) terminiga.²⁶ Teine võimalik stiilmääratlus on *gadyakāvya* (skr. „luuleline

¹⁵ E. Hultzsch. Inscriptions of Aśoka, lk. X; C. Allen. Ashoka, lk. 165–167.

¹⁶ H. Falk. Aśokan Sites and Artefact, lk. 118; D. K. Chakrabarti. Royal Messages by the Wayside, lk. 55.

¹⁷ Vt. täpsemalt: M. Kalda. Jumalate poolt armastatud kuningas Priyadarśin Aśoka raidkirjad. Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinn, 2013.

¹⁸ Vt. täpsemalt: T. Burrow. The Sanskrit Language. Faber and Faber, London, 1955, lk. 57–58.

¹⁹ S. Pollock. The Language of the Gods in the World of Men. Sanskrit, Culture and Power in Premodern India. University of California Press, Berkeley and Los Angeles, [2006] 2009, lk. 69; R. Salomon. Indian Epigraphy. Oxford University Press, New York, 1998, lk. 86.

²⁰ Ayodhyā originaal: D. C. Sircar. Indian Epigraphy, lk. 94–95.

²¹ Ghosūṇḍī originaal (Hāthībādā tekst on sama raidkirja eriversioon): D. C. Sircar. Select Inscriptions bearing on Indian History and Civilization, lk. 90–91.

²² R. Salomon. Indian Epigraphy, lk. 86–87; D. C. Sircar. Indian Epigraphy. Motilal Banarsidass Publishers, Delhi, [1965] 1996, lk. 42.

²³ Vt. täpsemalt F. Kielhorn. Junagadh Rock Inscription of Rudradam, lk. 39; R. Salomon. Indian Epigraphy, lk. 89.

²⁴ R. Salomon. Indian Epigraphy, lk. 90; S. Pollock. The Language of the Gods in the World of Men, lk. 69.

²⁵ *Dharma* on sanskriti keeles ülimalt mitmetähenduslik termin. Linnart Mälli eeskujul järgides olen ühiskondlik-poliitilistes tekstides tõlkinud *dharma* „seadmuseks“ (maailmakord, seaduslikkus, õiglus). Teisal võib *dharma* tähendada aiga ka voojust või isegi taju osakesi.

²⁶ R. Salomon. Indian Epigraphy, lk. 89, 111.

proosa“ või „kirjanduslik proosa“), mis osundab rütmistatud proosatekstidele.²⁷ Kiidukõnesid on Vana-India epigraafikas küllaldaselt, alustades juba nimetatud Aśoka raidkirjadega, ning jätkates Khāravella ehk Kṣāravella (võimul u. 190–110 e. Kr.) Hāthīgumpha koopakirjutise,²⁸ Samudragupta Allāhābādi sambakirja ja Yaśodharmani ehk Viṣṇuvardhana (võimul u. 532–533 paiku) Mandasauri raidkirjadega.²⁹ Pühistustekstide seas on Rudradāmani raidkiri esireas, olles ilmselt esimene selletaoline tekst. Hilisemast epigraafikast on annetustega seotud tekste säilinud tuhandete kaupa; enamasti on need annetajate kirjutised, mis paigutatud kingitud summa eest ehitatud (või taastatud) pühamate (või muude rajatiste-ehitiste) juurde.

Epigraafilise konteksti juurde kuulub ka Rudradāmani raidkirja asukoht. Arusaadavalt on Girnāri mägi valitud raidkirja raiumise kohaks, kuna tegu oli rohkelt külastatava pühapaigaga: ilmselt kulges graniitkaljunukist mööda Junāgaḍhi ja mäel asuvate pühamate vaheline tee. Kaljust mööda viis tee rannikule.³⁰ Vähetähtsad pole ka teised raidkirjad samal kaljul.

Aśoka tekstidest olen ma juba mitmel korral kirjutanud,³¹ ent korrakem tähtsaim üle. Aśoka kaljuediktid I–XIV jutlustavad budismil baseeruvat humanistlikku seadmust (skr. *dharma*), mida on tarvis maailmas levitada (III, IV, VIII, XIII kaljuedikt) ning mille edendamiseks on Aśoka ametisse määranud arvukad ametnikud (V ja XII kaljuedikt). *Dharma* tähendab Aśoka jaoks kuuletumist vanematele, õpetajatele, ülematele ja askeetidele, nende austamist, kõigi inimeste vääri-

kat kohtlemist, vaestele ja viletsatele annetamist, tapmisest ja vägivallast hoidumist ning ausust (XI ja XIII kaljuedikt). Asjatu vägivald on keelatud (I kaljuedikt), samuti sõjapidamine (XIII kaljuedikt), vange tuleb kohelda inimlikult (V kaljuedikt), ning kõiki ususekte võrdsetena (VII ja XII kaljuedikt). Girnāris on Aśoka raidkirjade alla on lisatud tekst: „Tõesti, valge elevant toob õnne kogu ilmale.“

Rudradāmani raidkiri kõneleb erinevalt Aśoka kõikehõlmavast universaalsest humanismist sootuks maisematel teemadel. Raidkiri on raiutud Girnāri piirkonnas muiste asunud Sudarśana veehoidla parandamise ja renoveerimise auks (read 1–3). Caṣṭana pojapoja (ja Jayadāmani poja) *mahākṣatrapa* Rudradāmani valitsusajal, (*śaka* ajaarvamise) 72. aastal (u. 150) (rida 4) lõhkus vihmaveest alguse saanud üleujutus veehoidla kaitsevaliid ja tammid (read 4–8). Raidkirja andmetel rajati veehoidla Maurya dünastia kuninga Candragupta (võimul u. 325/320–299/293 e. Kr.) ajal, mil seda haldas kaupmeheseisusest (skr. *vaiśya*) Puṣyagupta (rida 8). Niisutusüsteemi lasi rajada aga kuningas Aśoka, kelle halduriks aladel oli kreeklane (skr. *yavana*) Tuṣāspa (read 8–9). Järgnevalt kiidetakse Rudradāmanit humanistina (read 9–10), kindlakäelise valitsejana (read 10–11), võimsa vallutajana, kes alistas *yaudheya*’d ja võitis Sātavāhana dünastia (3. saj. e. Kr. – 3. saj.) kuningas (Vāśiṣṭhīputra) Śātakarṇī (võimul u. 130–160) (rida 12), ning on igati väärrikas ja seadmust (skr. *dharma*) järgiv tark ja helde kuningas (read 12–15), kes maksis veehoidla taastamise ise kinni (read 15–17).

²⁷ S. Pollock. *The Language of the Gods in the World of Men*, lk. 68.

²⁸ Vt. põhjalikumalt: M. Kalda. *Hāthīgumpha raidkiri: tekst ja kontekst*. – *Idakiri*. Eesti Akadeemilise Orientalseitsi aastaraamat, Tartu, 2012, lk. 45–87. Raidkirja originaalid: D. C. Sircar. *Indian Epigraphy*, lk. 213–221; S. Kant. *The Hāthīgumpha Inscription of Khāravella and the Babru Edict of Aśoka. A Critical Study*. D. K. Printworld Ltd., New Delhi, 2000, lk. 8–22; http://www.jatland.com/home/Hathigumpha_inscription (11.01.2010). Tõlked: S. Kant 2000, lk. 23–33; K. P. Jayaswal, R. D. Banerji. *The Hathigumpha Inscription of Kharavela*. – *Epigraphia Indica*. Vol. XX. 1929–1930. Director General Archaeological Survey of India, Delhi, 1983, lk. 79–80; http://www.jatland.com/home/Hathigumpha_inscription (11.01.2010).

²⁹ Originaal: D. C. Sircar. *Indian Epigraphy*, lk. 411–420.

³⁰ Vt. täpsemalt: D. K. Chakrabarti. *Royal Messages by the Wayside*, 2011, lk. 53–57.

³¹ Vt.: M. Kalda. *Jumalate poolt armastatud kuningas Priyadarśin Aśoka raidkirjad*, lk. 149–213 (kaljuediktide täielik tõlge); M. Kalda. *Aśoka raidkirjade propaganda*. – *Akadeemia* 2014, nr. 2 (299), Tartu, lk. 314–336 (analüüs).

Alade paremaks haldamiseks määras ta Girnāri ümbruses ametisse halduri: pärslase (skr. *pahlava*) Kulaipa poja, minister Suviśākha (read 18–20).

Gupta dünastia kuninga Skandagupta (võimul u. 455–467) ülipikk (28 rida) kirjutis Girnāri kaljul jätkab 300 aastat hiljem selgelt samast kohast, kus Rudradāman pooleli jäi, järgides stiililt ja ülesehituselt indo-sküüdi vürsti kirjutise eeskuju. Skandagupta raidkiri algab kiitusega Viṣṇule ja tema kaasale Lakṣmīle kui valguse jumalustele ja deemonite hävitajaile, kelle kehastuseks valitseja end ilmselt pidas (rida 1). Seejärel kiidab kirjutis kuningas Skandaguptat (read 2–8) kui barbarirahvaste (skr. *mleccha*) võitjat, kogu maa vallutajat, head ja õilsat valitsejat. Saurāṣṭra poolsaare alasil määratakse valitsema haldur Paṇḍadatta ja tema poeg Cakrapalita (read 8–14), kelle kiitmisega tekst samuti kitsi pole. Sudarśana veehoidla purunes Gupta dünastia valitsusajal taas (read 15–17), ent ehitati üles (read 18–23). Järgnev tekst on katkendlik, kuigi mõistetav on, et selles ülistatakse kuningas Skandaguptat ja haldur Paṇḍadattat (rida 24) ning viimase poega Cakrapalitit (read 25–26).

Ajalooline kontekst

Nii Rudradāmani kui Skandagupta raidkirjadest kumab vastu Vana-India ajaloo hektiline kulg; impeeriumide vaheldumine kaootilise mate ajajärkudega, rahvasteränded ja suurriigid. Ent isegi eelajaloo rahvasterändeid kõrvale jättes on ajaloolisel perioodil Indiat

eelkõige loodesuunalt tabanud arvukalt sissetunge, millel ajalugu ja tsivilisatsiooni muutev iseloom.

Vaevu olid indo-aarialased (skr. *ārya*) end Põhja-Indias sisse seadnud ja pärismaalased (skr. *dāsa*; *dasyu*) alistanud, rajanud Gangese jõe orus rea kuningriike, kui Indiasse tungisid uued võõrad (skr. *mleccha*). Pärlased (skr. *pahlava*) haarasid 7.–6. sajandil e. Kr. tänase Afganistani ja Pakistani, ent osaliselt ka Lääne-India alad oma impeeriumi koosseisu, mis valitses neil aladel kuni 4. sajandini e. Kr.³² Pärlaste Ahhemeniidide dünastia (6.–4. saj. e. Kr.) hävitas Aleksander Suure sõjakäik itta 4. sajandi lõpul e. Kr.³³ Teadliku helleniseerimisprotsessi osana paigutas Aleksander vallutatud aladele elama kreeklasi (skr. *yavana*), kes rajasid keskusega tänases Afganistanis Kreeka-Baktria riigi (3.–2. saj. e. Kr.).³⁴ Kreeklaste põhjustatud kaos Põhja-Indias võimaldas tekkida esimesel India impeeriumil, Maurya dünastia riigil (4.–2. saj. e. Kr.).

Kreeka-Baktria riigi hävitasid Kesk-Aasiast Pärsiasse ja Indiasse tunginud sküüdid (skr. *śaka*) ja kušaanid (hn. *yue-zhi*; skr. *kuṣāṇa*), vastavalt 2. ja 1. sajandil e. Kr.³⁵ Rändrahvad sundisid kreeklasi Indiasse tungima. Indo-kreeklased valitsesid Lääne-India aladel kuni 1. sajandini, kušaanid 3. sajandini, indo-sküüdi vürstid (ehk läänesatraabid, nende seas ka Rudradāman) kuni 4.–5. sajandini. Kohati allusid nad India vürstidele, kohati Pärsia Sassaniidide dünastiale (3.–8. saj.).³⁶ Enamik Põhja-India barbarirahvastest alistas Gupta dünastia (4.–6. saj.), ent vaid selleks, et ka ise hiljem võitluses loodest

³² Vt. täpsemalt: K. C. Sagar. *Foreign Influence on Ancient India*. Northern Book Centre, New Delhi, 1992, lk. 17–50.

³³ Vt. A. H. Dani, P. Bernard. *Alexander and his successors in Central Asia. – History of Civilizations of Central Asia. Vol. II. The Development of sedentary and nomadic civilizations: 700 B.C. to A.D. 250*. Toim. J. Harmatta. UNESCO Publishing, Qlétigny, 1994, lk. 67–97; K. C. Sagar. *Foreign Influence on Ancient India*, lk. 55–80.

³⁴ Vt. K. C. Sagar. *Foreign Influence on Ancient India*, lk. 81–104; P. Bernard. *The Greek Kingdoms of Central Asia. – History of Civilizations of Central Asia. Vol. II. The Development of sedentary and nomadic civilizations: 700 B.C. to A.D. 250*. Toim. J. Harmatta. UNESCO Publishing, Qlétigny, 1994, lk. 99–129.

³⁵ Vt. K. C. Sagar. *Foreign Influence on Ancient India*, lk. 118–160 ja 161–191; K. Enoki, G. A. Koshelenko, Z. Haidary. *The Yüeh-chih and their migrations. – History of Civilizations of Central Asia. Vol. II. The Development of sedentary and nomadic civilizations: 700 B.C. to A.D. 250*. Toim. J. Harmatta. UNESCO Publishing, Qlétigny, 1994, lk. 171–189; B. N. Puri. *The Sakas and Indo-Parthians. – History of Civilizations of Central Asia. Vol. II. The Development of sedentary and nomadic civilizations: 700 B.C. to A.D. 250*. Toim. J. Harmatta. UNESCO Publishing, Qlétigny, 1994, lk. 191–207.

³⁶ Vt. K. C. Sagar. *Foreign Influence on Ancient India*, lk. 192–205.

Indiasse tungivate valgete hunnide (skr. *śveta hūna*) ehk heftaliitide sissetungide (5.–6. saj.) tõttu laguneda.³⁷

Esimesed India kultuuriruumi tunginud *śaka* nomaadid asustasid osi tänasest Afganistanist, Pakistanist ja Indiast umbkaudu 1. sajandil e. Kr.: traditsiooniline *śaka*´de Induse jõe le jõudmise daatum on 88 e. Kr.³⁸ Umbkaudu 75 e. Kr. vallutasid nad Induse delta, mille alasid hakati sellest ajast alates sanskritikeelsetes allikates nimetama *Śākad-vīpa*´ks (skr. „sküütide maa“; tuntud ka kui *Śakastān*).³⁹ Kashmirist mereni ulatuvat võimuala valitsesid ajaarvamise vahetusel sadakond aastat *śaka* kuningad Maues, Azes I, Azilises ja Azes II, kelle dateerimises uurijad üksmeelel pole.⁴⁰ Esimese sajandi keskpaiku alistas *śaka*´de alad oma võimule indo-partialane Gondophares ehk Gondophernes.⁴¹

Śaka´d ei kadunud siiski veel ajaloo areenilt, nomaadse rahva kuningad valitsesid Lääne-India aladel 1.–2. sajandist kuni 4.–5. sajandi vahetuseni. Sääraseid indo-sküüdi vürste nimetavad ajaloolased *śakasatraapi*-deks (skr. *kṣatrapa*; pärsia *xšathra-pāvan* – „riigikaitaja“), sest *śaka*´d võtsid üle Vana-Pärsia valitsemisstiili, mille kohaselt kuningas-isa (tavaliselt tiitliga *mahākṣatrapa*) kõrval valitses tema poeg (tiitliga *kṣatrapa*). Sellist valitussüsteemi nimetati Vana-Indias *dvairājya*

(skr. „kaksikvõim“).⁴² Ajaloolased eristavad indo-sküüdi vürstide seas põhjaalade (Gandhāra ja Mathurā, s. t. Afganistani, Kashmiri ja Pandžabi) ja läänealade (Gujarāt, Mahārāṣṭra, Rājasthān, Mālwā) *satraap*´e.⁴³

Śaka´de võimule Lääne-Indias pani aluse Kṣaharāta dünastia, millest pole eriti palju teada. Leitud on Bhūmaka (isa) ja Nahapāna (poeg) münte, viimane valitses ilmselt umbkaudu aastail 119–124.⁴⁴ Sküüdi vürstide esiletõus langeb kokku ajutise nõrkuseajaga, mida Kesk-Indias valitsenud Sātavāhana dünastia 1.–2. sajandil koges.⁴⁵ Rivaalide arvelt vallutasid *śaka kṣatrapa*´d alasid tänastes Gujarāti ja Mahārāṣṭra osariikides.⁴⁶

Śaka vürstide tõeline hiilgus saavutati Kārdamaka dünastia ajal (2.–4. saj.). Suguvõsa võimule pani aluse Yasamatika poeg Caṣṭana (võimul u. 120.–130. a.), kes valitses koos oma pojapoja, Jayadāmani poeg Rudradāmaniga (võimul u. 130.–160. a.).⁴⁷ Rudradāmani järglased valitsesid aladel kuni 4. sajandi alguseni, viimane tema otsene pärija oli Viśvasena (võimul u. 293.–304. a.).⁴⁸ Kārdamaka dünastiale järgnes iseseisev valitsejaguguvõsa, mille viimase vürsti Rudrasimha III (võimul 388.–395. a.) alistas Gupta dünastia kuningas Candragupta II Vikramāditya (võimul u. 375/380–413/415), kes vallutatud alad oma impeeriumiga liitis.⁴⁹

³⁷ Vt. K. C. Sagar. Foreign Influence on Ancient India, lk. 206–229; B. A. Litvinsky. The Hephthalite Empire. – History of Civilizations of Central Asia. Vol. III. The crossroads of civilizations: A.D.250 to 750. Toim. B. A. Litvinsky. UNESCO Publishing, Qlétigny, 1996, lk. 135–162.

³⁸ B. N. The Sakas and Indo-Parthians Puri 1994, lk. 191–193; dateerimise kohta vt. lähemalt K. C. Sagar. Foreign Influence on Ancient India, lk. 123–124.

³⁹ V. D. Mahajan. Ancient India. S. Chand and Co. New Delhi, [1960] 1997, lk. 416–417.

⁴⁰ Vt. täpsemalt K. C. Sagar. Foreign Influence on Ancient India, lk. 123–125; B. N. Puri. The Sakas and Indo-Parthians, lk. 192–194; V. D. Mahajan. Ancient India, lk. 418.

⁴¹ V. D. Mahajan. Ancient India, lk. 418–420; B. N. Puri. The Sakas and Indo-Parthians, lk. 196–199.

⁴² K. C. Sagar. Foreign Influence on Ancient India, lk. 127, 142–143; B. N. Puri. The Sakas and Indo-Parthians, lk. 200–201.

⁴³ K. C. Sagar. Foreign Influence on Ancient India, lk. 127.

⁴⁴ K. C. Sagar. Foreign Influence on Ancient India, lk. 130–131; V. D. Mahajan. Ancient India, lk. 421–423.

⁴⁵ K. A. N. Sastri. A History of South India from Prehistoric Times to the Fall of Vijayanagar. Oxford University Press, Delhi, [1955] 1998, lk. 94.

⁴⁶ K. A. N. Sastri, *op. cit.*, lk. 94–95; V. D. Mahajan. Ancient India, lk. 421–422.

⁴⁷ V. D. Mahajan. Ancient India, lk. 422; K. A. N. Sastri. A History of South India from Prehistoric Times to the Fall of Vijayanagar, lk. 95.

⁴⁸ K. C. Sagar. Foreign Influence on Ancient India, lk. 139; A. Jha, D. Rajgor. Studies in the Coinage of the Western Ksatrapas. Indian Institute of Research in Numismatic Studies, Nashik, 1994, lk. 13.

⁴⁹ V. D. Mahajan. Ancient India, lk. 424, 496; K. A. N. Sastri. A History of South India from Prehistoric Times to the Fall of Vijayanagar, lk. 94–95.

Propagandistlik sisu

Tekstuaalne (epigraafiline) ja ajalooline kontekst põimuvad Junāgaḍhi raidkirja puhul sujuvalt üheks. Ent sellest põhiküsimus: kui usaldusväärne on raidkirja info? Kas raidkirja võib käsitada usaldusväärse ajalooallikana? Eriti oluline on see põhjusel, et kui mündileiud kõrvale jätta, siis on Junāgaḍhi raidkiri ainus info *śaka* vürsti Rudradāmani elust ja tegevusest. Ning laiemalt: kui usaldusväärseid on raidkirjad ajalooallikatena?

Rudradāmani puhul on saanud tõeks ilmselt paljude valitsejate salaunistus: neist endist on saanud nende endi ajalookirjutajad. Ning nõnda nagu kombeks kõigil inimestel, pürgivad ka valitsejad oma elulugu ilustama, oma saavutusi väärtustama. Seega tuleb Junāgaḍhi raidkirjas esitatud infosse suhtuda juba *a priori* ettevaatusega. Et tegu on ainsa säilinud infomaterjaliga Rudradāmani kohta, võib raidkirja võrrelda valimisplakatiga, mis kogu kampaaniast ja ajaperioodist on ainsana tuleviku jaoks säilinud.

Seetõttu pole ka Rudradāmani puhul küsimuseks, miks valitseja seda teeb. Või kas ta valetab? Sest vastus on jaatav. Pigem tuleb pärida – kuidas ta seda teeb? Kuidas lugeda kallutatud teksti? Kuidas lugejat mõjutatakse? Siinkohal on meile suureks abiks Henry T. Conserva teos „Propagandatehnikad“ (Propaganda Techniques, 1st Books Library, 2003), mis aitab Junāgaḍhi raidkirja lugeda propagandatehnilisest vaatevinklist lähtuvalt.

Rudradāmani raidkiri Junāgaḍhis

1. *Tehtud! Seesinane Sudarśana veehoidla, olgu Girinagarast kaugel [– –], mille servad on savi [ja] kividega kogu laiuses, pikkuses [ja] kõrguses liitekohtadeta tugevdatud, kindlaks kui kaljumäe*

2. *jalam tihendatud [– –], loodusliku tam-miga varustatud, kanalitega väga hästi liigendatud, [ja] üleujutuste puhuks*

3. *kindlalt kaitstud, ja kolmeosalise [– –], on [nüüd] [kuningliku]soosingu ja muu säärase tõttu suurepärase seisus.*

KOMMENTAAR (read 1–3)

Raidkirja avasõnana (rida 1) epigraafikas sagedasti kasutatud *siddham* võib tõlkida mitmeti: näiteks „valmis!“, kuigi sama hea oleks ka afirmatiivne „küll!“ või „tõesti!“ Sisuliselt on tegu heebreakeelse sõna „Aamen!“ sarnase ütlusega.

Sissejuhatav lõik (read 1–3) teavitab, millest juttu tuleb: Sudarśana (skr. „meeldiv vaadata“) veehoidlast (skr. *taḍāka*; kunagise veehoidla täpne asukoht pole teada) Girinagara (skr. „mägilinn“; ilmselt Girnāri mäel asunud asula või tänane Junāgaḍh⁵⁰) piirkonnas. Sellele on paika pandud asukoht, ent ka tõsiasi, et käesolevaks hetkeks (raidkirja valmimise aeg – vt. read 4–5) on veehoidlaga kõik korras. Positiivsete sõnade eesmärgiks on kinnitada lugejate usku helgesse tulevikku.⁵¹

Sellessamas [veehoidlas] muutsid, kuninga, mahākṣatrapa, auväärt

4. *nimega isand Caṣṭana pojapoja, [ning kuninga, kṣatrapa, auväärt nimega isand Jayadāmani] poja, kuninga, mahākṣatrapa, õpetlaste poolt kiidetud nimega Rudradāmani seitsmekümne teisel aastal 72*

5. *mārggaśiṣa kuul, kuu kahanemise esimesel päeval pilvedest allavoolanud vihmavood maapinna üheks ainsaks ulgumereks, Ūrjayati mäelt alguse saanud Suvarṇasikatā [ja]*

6. *Palāsinī jōgede ülemõõdulised paisuvad*

⁵⁰ Uurijad usuvad, et täna Girnāri nime kandev mägi kandis muiste Ūrjayati nime (rida 5) ning seega on Girinagara (rida 1) asula tänane Junāgaḍh (vt. F. Kielhorn. Junagadh Rock Inscription of Rudradam, lk. 42; D. B. Diskalkar. Selections from Sanskrit inscriptions (2nd cent. to 8. cent. A.D.). Classical Publishers, New Delhi, 1977, lk. 9).

⁵¹ Vt. H. T. Conserva. Propaganda Techniques, 1st Books Library, 2003, lk. 10.

rutakad [vood paiskusid] vastu tammi, [– –] hoolimata sobilikest ettevaatusabinõudest kukkusid mäetipud, puud, kaldad, vahitornid, puitehitised, väravad, kõrged varjualused ajastu lõpu sarnases

7. *kõige kohutavamas tugevas tormituules tükkideks, kisti vetevoogude poolt maha, paisati laiali, lõhuti tükkideks, rebiti katki [– –] ning kivid, puud, põõsad, ronitaimed pillutati mööda jõesängi laiali nõnda, et tekkis avaus, nelisada kaksikümmend küünart pikk [ja] niisama lai,*

8. *seitsekümmend viis küünart sügav.*

Kogu vesi voolas lõhe kaudu minema, [veehoidla muutus] liivaseks tühermaaks [ja] seda oli väga kole [vaadata] [– –]

KOMMENTAAR (read 3–8)

Tiitlid *kṣatrapa* ja *mahākṣatrapa* (read 3–4, ent ka 15 ja 17) seletasime lahti juba varasemalt, need on võrreldavad hiljem raadžputtide keskel levinud aunimetustega *rājan* (skr. „kuningas“) ja *mahārājan* (skr. „suurkuningas“). Tiitlite järgi on selgelt aru saada, et iseseisvateks valitsejateks olid Caṣṭana ja Rudradāman, viimase isa Jayadāman iseseisvana võimule ei pääsenud.⁵² Tiitlite pidev rõhuta-

mine ja aukraadide mainimine on muu hulgas propagandistlik võte.⁵³ Tõestusena vanaisa ja pojapoja ühisest valitsemisest on säilinud ka teisi raidkirju⁵⁴ peale Junāgaḍhi kirjutise (vt. rida 4). Nende sõnastuse eeskujule toetudes on rekonstrueeritud ka raidkirja rikutud osa.

Ajaloolased⁵⁵ on välja arvutanud, et raidkirjas (read 4–5) nimetatud kuupäev („...seitsmekümne teisel aastal, mārḡgaśīrṣa kuul, kuu kahanemise esimesel päeval...“) langeb tänapäevase ajaarvamise kohaselt 18. oktoobrile või 16. novembrile 150. aastal (lunaarse kalendri *mārḡgaśīrṣa* kuu paigutub solaarses kalendris novembrisse-detsembrisse). Raidkiri raiuti kaljuseina millalgi pärast sedasama kuupäeva (aastatel 152–153?). Raidkirja aasta 72 on antud nn. *śaka* ajaarvamise järgi, mis algas kristliku kalendri järgi 22.03. (või 21.04.) 78. aastal, mil Caṣṭana võimule tuli.⁵⁶ (*Śaka* ajaarvamine on rituaalsetel eesmärkidel kasutusel tänaseni Jaava ja Bali saartel Indoneesias.)

Ūrjayati mägi (rida 5) on ilmselt tänane Girnār. Suvarṇasikatā jõgi (rida 5) kannab täna ilmselt Sonarekhā nime, samas kui Palāśinī jõe tänane asukoht ja nimi on teadmata.⁵⁷

Raidkiri toob ära veeuputuse tõttu veehoidla tammi tekkinud murdekoha täpsed mõõdud (read 7–8). Ent see pole niisama, täpsete numbrite (ja täpse kuupäeva) tarvitamine on propagandistlik võte, mille eesmärgiks usaldusväarsuse saavutamine.⁵⁸

⁵² Vt. A. Jha, D. Rajgor. Studies in the Coinage of the Western Ksatrapas, lk. 31: Jayadāmani üliharuldastel hõbe- ja vaskmüntidel esineb ainult tiitel *rājan kṣatrapa* (skr. „kuningas asevalitseja“), mitte kunagi *mahākṣatrapa*.

⁵³ Vt. H. T. Conserva. Propaganda Techniques, lk. 55.

⁵⁴ Andhau ja Khāvdā *yaṣṭi* (ohvri- või mälestuskivi) kirjutised – vt. täpsemalt V. V. Mirashi. The History and Inscriptions of the Sātavāhanas and the Western Kshatrapas. Maharashtra State Board for Literature and Culture, Bombay, 1981, lk. 115–121; K. C. Sagar. Foreign Influence on Ancient India, lk. 135–136. Andhra raidkirjade originaalid ka teoses D. C. Sircar. Indian Epigraphy, lk. 173–175.

⁵⁵ V. V. Mirashi. The History and Inscriptions of the Sātavāhanas and the Western Kshatrapas, lk. 123–124; D. B. Diskalkar. Selections from Sanskrit Inscriptions (2nd cent. to 8. cent. A.D.), lk. 10.

⁵⁶ Vt. täpsemalt L. C. Lian. Indian Calendars. National University of Singapore, Singapore, 2000–2001, lk. 27; K. C. Sagar. Foreign Influence on Ancient India, lk. 136. Amiteshar Jha ja Dilip Rajgor selgitavad oma teoses (1994, lk. 7–8), et ilmselt tõusis Caṣṭana võimule 78. aastal, millest loetakse *śaka* ajaarvamist, ent oli mitu aastakümnet mõne teise (ilmselt Nahapāna) vasall, tõustes *mahākṣatrapa* staatusesse alles u. 120. a. Muutus on täheldatav ka Caṣṭana müntidel; varasematel kannab ta tiitlit *rājan kṣatrapa* (skr. „kuningas asevalitseja“), hilisematel *rājan mahākṣatrapa* (skr. „kuningas, suur asevalitseja“) (vt. A. Jha, D. Rajgor. Studies in the Coinage of the Western Ksatrapas, lk. 29).

⁵⁷ F. Kielhorn. Junagadh Rock Inscription of Rudradam, lk. 42; D. B. Diskalkar. Selections from Sanskrit inscriptions (2nd cent. to 8. cent. A.D.), lk. 10; V. V. Mirashi. The History and Inscriptions of the Sātavāhanas and the Western Kshatrapas 1981, lk. 124.

⁵⁸ H. T. Conserva. Propaganda Techniques, lk. 30.

Murdekoht oli kirjutise kohaselt 420 korda 420 küünart suur ning 75 küünart sügav. „Küünar“ (käevarre pikkus küünarnukist kuni sõrmeotsteni; Euroopas u. 0,53 m) pole tõlkevasteks valitud juhuslikult, raidkirja originaalis esineb sõna *hasta* (skr. „käsi“), mis oli Vana-Indias samuti mõõtühikuks (u. 0,46 m). Kui teksti uskuda, siis oli üleujutuse tõttu tekkinud avaus umbkaudu 193 korda 193 meetrit suur ning 34,5 meetrit sügav.

Raidkiri (read 5–8) kirjeldab veehoidla lõhkunud üleujutust maailmalõpu sarnase sündmusena,⁵⁹ pühendades sellele pea 1/5 kirjutisest. Miks? Propagandatehniliselt toimub siinkohal liialdamine⁶⁰ ning hirmutamise,⁶¹ appi võetakse metafoorid.⁶² Kõik see loomulikult selleks, et probleemi (ja seeläbi ka selle edukat lahendamist) suuremana näidata. Veehoidla tammi parandamisega tõuseb valitseja Rudradāman maailma päästjaks.

[Veehoidla] lasi Maurya kuninga Candragupta tahtel teha haldur vaiśya Puśyagupta.

Kreeklaste kuninga Tuśāspa halduse all sai [veehoidla] Maurya [kuningas] Aśoka tahtel

9. kanalitega varustatud.

KOMMENTAAR (read 8–9)

Maurya dünastia kuningaid Candraguptat ja Aśokat (rida 8) ei nimetata raidkirjas mitte pelgalt informatiivsel eesmärgil. Esmalt osutab Rudradāman selgelt, et ta teab, kelle raidkirjad on Gīrnāri kaljul, olles tõenäoliselt tuttav ka Aśoka raidkirjade sisuga. Teiseks toob ta mineviku autoriteedid mängu propagandistlikul eesmärgil, asetades iseenda nendega ühte ritta.⁶³

Lisainfona toodud Candragupta haldur (skr. *rāṣṭriya*; ka „õukondlane“ või koguni „kuningapoeg“⁶⁴) *vaiśya* Puśyagupta ja Aśoka

maavalitseja, *rājan* (skr. „kuningas“) tiitliga kreeklane Tuśāspa osundavad *śaka* valitsejale olulistele punktidele valitsemispõhimõtetes. *Vaiśyade* kaasamine riigiasjadesse oli eepilise ajastu Indias muutunud põlastusväärseks praktikaks (vt. „Manusmṛti“ I, 90; VII, 2; X, 78–79), samas polnud ka *śakad* puhast *ārya* päritolu (kuigi olid valitsejad, s. t. anastanud *kṣatriya*’tele sobilikule positsioonile). Selle viitega soovib Rudradāman sisuliselt öelda, et tema jaoks on tähtsad inimese oskused ja anne, mitte tema staatus, koht kastisüsteemis. Teise halduri nime ära tuues rõhutab Rudradāman aga multikultuursust, kõigi rahvaste kaasamise vajadust India valitsemise, nende rahvusest ja päritolust sõltumata. Seega, kui kreeklaste kuningale kõlbas töötada Maurya dünastia alluvuses, siis sobib *ārya* kuningale seista ka *śaka* vürsti teenistuses.

Ning seesinases lõhes on näha kanalit, mis on rajatud kuninga vääriliselt nagu kord ja kohus suure tammi [– – –]

Kuna juba emaüasast alates iseloomustasid teda takistamatu täiuslik kuninglik õnn [ja] meelekindlus, siis pöördusid kõik seisused tema poole ning valisid ta kaitse eesmärgil oma isandaks.

KOMMENTAAR (rida 9)

Käesolevast raidkirjareast alates kujutatakse Rudradāmanit Vana-India standardite kohaselt ideaalse valitsejana. Ta on õnnelik ja meelekindel (rida 9), ta valiti ametisse (rida 9), tema võimu ei häiri õnnetused (rida 10), ta suudab täide saata kõik neli elueesmärki (rida 11), ta on tark (rida 13), oskab võidelda (rida 14), on helde (rida 14), rikas (rida 14) ja kirjanduslikult võimekas (rida 14), tal on kena keha (rida 15), ta annetab preestritele (rida 15) ega võta alamatelt liigselt makse

⁵⁹ D. B. Diskalkari (Selections from Sanskrit inscriptions (2nd cent. to 8. cent. A.D.), lk. 10) arvates võib tegu olla kirjandusliku allusiooniga „Rāmāyaṇa“ eeposele (vt. V, 49, 20).

⁶⁰ H. T. Conserva. Propaganda Techniques, lk. 33.

⁶¹ Samas, lk. 61.

⁶² Samas, lk. 71–72.

⁶³ Nende võtete kohta vt. H. T. Conserva. Propaganda Techniques, lk. 45 ja 73.

⁶⁴ Vt. D. B. Diskalkar. Selections from Sanskrit inscriptions (2nd cent. to 8. cent. A.D.), lk. 11.

(rida 16). Ideaali mõõdupuuks on poliitikaõpiku „Arthaśāstra“ (I, 5–7; I, 19–21) ja tavaõiguse kogumiku „Manusmṛiti“ (ptk. VII) kirjeldused ideaalvalitsejast.⁶⁵

Propagandistlikult on ülioluline lausejupp „pöördusid kõik seisused tema poole ning valisid ta kaitse eesmärgil oma isandaks“. Vana-India ideaaliks oli aarialaste rändeaegsest hõimudemokraatiast lähtuvalt (ajutiselt, eluks ajaks või kuni aegade lõpuni) võimule valitud kuningas (vt. nt. „Manusmṛiti“ VII, 3). Seega väidab raidkiri, et Rudradāmani võim oli demokraatlikult omandatud, kuigi osutas eelnevalt tema pärilusele. Seega on tekstis endaski vastuolu, kui et mitte ilmne vale. Vähem tähtis pole, et valimise taga olid „kõik seisused“, s. t. kuningat toetasid kõik kastasüsteemi kihid ning et valitseja on ametisse seatud „kaitse eesmärgil“ (vt. „Manusmṛiti“ VII, 2–35).

Ta töötas loobuda kuni oma viimase hingetõmbeni inimeste tapmisest

10. muul ajal kui lahingus, suutes vastata vaenlastele, kes tema vastu astuvad, samaväärsete hoopidega, [– – –] kaastundega, säästes nende inimeste elu, kes talle vabatahtlikult austust avaldavad.

KOMMENTAAR (read 9–10)

Käesolevas propageerib Rudradāman vägivaldlast loobumist, kui vähegi võimalik. Kahtlemata on moraali rõhutamine ja moraalsetele seisukohtadele asumine väga propagandistlik samm.⁶⁶ Ühtlasi võib siin näha tagasiviidet Aśoka ideoloogiale, mis nõudis hoidumist elusolendite tapmisest (vt. III, IV, XI kaljuedikt; VII sambaedikt; Taxilā sambakiri) ja loobumist vägivallast (vt. II väike kaljuedikt; IV, IX, XIII kaljuedikt; VII sambaedikt; Taxilā sambakiri).

Küsigem siinkohal ka, millist religiooni, filosoofiat ja maailmavaadet *śaka* vürstid (ja Rudradāman) pooldasid. Krishna Chandra Sagar⁶⁷ osutab selgelt, et *śaka* võimukandjad toetasid kõiki kolme tol ajal levinud religiooni (ning sellega seoses pooldasid ka usuvabadust): brahmanismi, džainismi ja budismi. Rudradāmani raidkiri kõneleb seadmusel (skr. *dharma*) kolmel korral (read 11, 13 ja 19), usundit täpsustamata. Samas väidab tekst, et valitseja austas veiseid ja preestreid (rida 15) ning tema võimu all on võimalik saavutada kõik neli elueesmärki (skr. *puruṣa-ārtha*) (rida 11). Mõlemad osundavad brahmanistlike (hindu) põhimõtete järgimisele.

Teeröövliid, maduussid, metselajad, rändtaudid ega muu säärane ei kimbuta tema esivanemate linnu, kaubajaamu [ja]

11. valdusi, [ega] tema oma vaprusse kätte võidetud alad, kus kõik alamad teda armastavad, [samuti ei kiusa hädad] kogu Ida- [ja] Lääne-Ākarāvanti, Anūpa maa, Ānartta, Surāṣṭra, Śvabhra, Maru, Kaccha, Sindhu, Sauvīra, Kukura, Aparānta, Niṣāda ja muid alad, kus kehtib tema võim, [ning kus] tema võimu all on [võimalik jõuda täiuseni seadmusel, kasu], kire [ja] usu asjus.

KOMMENTAAR (read 10–11)

Raidkirja 11. rida rakendab epigraafias tuntud võtet valitseja võimu ulatuse demonstreerimisel: geograafilise ruumi verbaalset hõlmamist. Esitatakse võimualuste maade loetelu, mida pole võimalik mitte mingil moel kinnitada ega ümber lükata. Uurijad⁶⁸ on tuvastanud, et Ida- [ja] Lääne-Ākarāvanti alad (Mālwa⁶⁹), Anūpa maa (Narmadā jõe⁷⁰ ülemjooks), Ānartta (Gujarāti osariigi põhjaosa) ja Surāṣṭra (täna

⁶⁵ Mõlemad koostati u. 2. saj. e. Kr. – 4. saj.

⁶⁶ Vt. H. T. Conserva. Propaganda Techniques, lk. 39.

⁶⁷ K. C. Sagar. Foreign Influence on Ancient India, lk. 150–154.

⁶⁸ Vt. D. B. Diskalkar. Selections from Sanskrit inscriptions (2nd cent. to 8. cent. A.D.), lk. 12; V. V. Mirashi. The History and Inscriptions of the Sātavāhanas and the Western Kshatrapas, lk. 124.

⁶⁹ Mālwa (ka Avantī) on mäginne ala tänase Madhya Pradeshi osariigi idaosas ja Rājastāni osariigi kaguosas, mille keskuseks ajalooline Ujjayinī (täna Ujjain) linn.

⁷⁰ Narmadā jõgi algab Madhya Pradeshi osariigi Maikala mäeahelikust, voolab Vindhya ja Sātpurā mäeahelike vahelises orus 1300 km ning suubub Araabia mere Cambay lahte. Sümboolselt on tegu Põhja- ja Lõuna-India piirijõega.

Kāthiāwādi poolsaar Gujarāti osariigi lõunaosas) alasad⁷¹, Śvabhra (Śvabhramatī ehk Sābarmatī jõe⁷² org), Maru (Mārwād ehk Mewar⁷³), Kaccha (Kutch⁷⁴), Sindhu ja Sauvira (Induse jõe alamjooksu ida- ja läänepoolne tänases Pakistanis), Kukkura (Thari kõrb⁷⁵ või mõni Induse oru osa?), Aparānta (Mahārāṣṭra osariigi rannikuala Mumbaist põhjas) ja Niṣāda (pärismaalastega asustatud Vindhya mäestiku⁷⁶ alad) ulatuvad täna Lõuna-Pakistanist kuni Mumbai linnani Kesk-Indias.

Viimasena tõdetakse (rida 11), et Rudradāman on täiuslik valitseja seoses sellega, et tema valitsusala on võimalik saavutada kõik neli inimese elueesmärki (skr. *puruṣa-artha*; *catur-varga*). Osutatakse eepilisel ajastul Indias välja kujunenud ideele neljast valdkonnast, millega tegelemine oli ühiskondlikult aktsepteeritav: *mokṣa* (skr. „vabanemine“; s. t. kõik religiooni ja askeetlusega seotud sihid), *dharma* (skr. „seadmus“; s. t. kõik seaduste ja loomuliku maailmakorra järgimise ja säilitamisega seotud sihid), *artha* (skr. „eesmärk“, ent ka „kasu“; s. t. kõik majandusliku kasu ja poliitilise karjääriga seotud sihid) ning *kāma* (skr. „armukirg“, „iha“; s. t. kõik seksuaalse rahuldusega seotud sihid) (vt. „Manusmṛti“ VII,100; „Kāmasūtra“ I, 2, 1–4). Tegu on järjekordse tõendiga, mille eesmärgiks kujutada Rudradāmanit India maailmapildi kohaselt täiusliku valitsejana.

12. *Ta hävitas yaudheyad, kes tõrkusid alis- tumast, kuna pidasid endid kõige vägevamateks kangelasteks sõdalaste seas, [ning] saavutas suure kuulsuse, kuna alistas täielikult kahel korral ausal kombel dakṣiṇāpaṭhapatī Sātākarnī, jättes ta lähedase suguluse tõttu ellu; saavutas võidu [– – –] üle; seadis kukutatud kuningad taas võimule;*

13. *teenis käerammu õige kasutamisega ära seadmuse soosingu; saavutas kõnekunsti, muusika, mõttetarkuse ja muude suurte teadmiste õppimise, süvenemise, mõistmise [ja] tarvitamisega laialdase tuntuse; [– – –] hobuste, elevantide [ja] vankrite kasutamise, mõõga [ja] kilbi käsitlemise, lähivõitluse ja muuga [– – –] astus vastase vägedele vastu kiirel [ja] tõhusal kombel; jagades iga päev kinke [ja] austust,*

14. *hoidudes põlgamast, olles heldekäeline.*

KOMMENTAAR (read 12–14)

Raidkirjas (rida 12) nimetatud *yaudheya* hõim elutses eepilisel ajastul ja pärast seda Induse ja Gangese jõe vahelisel alal (täna Haryānā, Punjāb, Rājasthān, Uttar Pradesh). Kirjanduses leiduvate vihjete järgi otsustades (kuigi on ka mündileide), oli hõim olemas 5.–4. sajandist e. Kr. kuni kõrgkeskajani (11.–12. saj.): *yaudheya*’sid nimetavad nii grammatik ja keeleuendaja Pāṇini (4.–3. saj. e. Kr.) (vt. „Aṣṭādhyāyī“ IV, 1, 178; V, 3, 116–117) kui ka suur astroloog ja matemaatik Varāhamihira (elas u. 505.–587. a.) (vt. „Bṛhatsaṃhitā“ XIV, 28; XVI, 22). Lisaks Rudradāmani kirjutisele esineb *yaudheya* hõim ka Allāhābādi sambal Samudragupta raidkirjas toodud alistatud rahvaste nimistus (vt. rida 22).

Junāgaḍhi raidkirja olulisim ajalooline lausejupp sedastab: „*alistas täielikult kahel korral ausal kombel dakṣiṇāpaṭhapatī Sātākarnī, jättes ta lähedase suguluse tõttu ellu*“ (rida 12). Võidetud valitseja oli ilmselgelt (skr. *dakṣiṇāpaṭhapatī* – „lõunaalade isand“) mõni Kesk- ja Lõuna-Indias valitsenud Sātāvāhana dünastia (valitses u. 230 e. Kr. –

⁷¹ Mõlemat ala nimetab ka sama raidkirja rida 18.

⁷² Sābarmatī jõgi algab Rājasthāni osariigist ja voolab Gujarāti osariigi kaudu merre. Org on 22 000 km² suur, siin asub Gujarāti keskus Ahmedābād.

⁷³ Mewar on Rājasthāni osariigi lääneosa, idaosas laiub Thari kõrb.

⁷⁴ Kutchi ehk Kacchī mudane soolasoo (18 000 km²) asub India ja Pakistani vahel. Muiste oli siin merelaht ja soolajärv, täna on tegu peaaegu asustamata piirkonnaga.

⁷⁵ Thari kõrb (320 000 km²) kuulub täna 85% ulatuses Indiale, ulatudes Pandžabist kuni Gujarāti osariigini.

⁷⁶ Metsaga kaetud Vindhya mäed on traditsiooniliselt olnud Põhja- ja Lõuna-India piiriüks. Laavakivimitest koosnev mäeahelik ulatub Gangese tasandikult Narmadā jõe suudmealani India läänerrannikul ning jääb India Madhya Pradeshi osariiki.

230) kuningas.⁷⁷ Kahjuks on tolle suguvõsa valitsejate dateerimine keerukas.⁷⁸ Ilmselt pole nimetatud vürst siiski kuulus Gautamī-putra Sātakarṇi (võimul u. 78/99–123/132), kes usutavasti võitis Nāsiku lähistel *śaka* valitseja Nahapāna (u. 117 või 125).⁷⁹ Palju tõenäolisemalt on tegu kuningas Vāsiṣṭhīputra Pulumāvī ehk Pulumāyi (võimul u. 123/132–147/159)⁸⁰ venna ja järglasega, kes kandis nime Vāsiṣṭhīputra Sātakarṇi (võimul u. 130–160).⁸¹ Viimast näib kinnitavat ka Vāsiṣṭhīputra Sātakarṇi aegne raidkiri Kānherī koostab,⁸² mis sedastab, et tema kuninganna oli *śaka* Kārdamaka vürstisuguvõsa liige ning *mahākṣatrapa* Rudra[– –] tütar.

Krishna Chandra Sagar⁸³ teeb raidkirja (rida 13) sõnadest „kõnekunsti, muusika, mõttetarkuse ja muude suurte teadmiste õppimise, süvenemise, mõistmise [ja] tarvitamisega“ (skr. *śabdārthā-gāndharva-nyāy-ādyānām vidyānām mahatīnām pāraṇa-dhāraṇa-vijñāna-prayogāvāpta*) laialdasi järeldusi *śaka* haridussüsteemi kohta. Uurija arvates viidatakse siin teadusliku protsessi astmetele: õppimine (skr. *pāraṇa*), meeldejätmise ehk süvenemise (skr. *dhāraṇa*), mõistmine (skr. *vijñāna*) ja tarvitamine või proovilepanek (skr. *prayoga*). Konkreetsetest õppeainetest nimetatakse raidkirjas kolme: kõnekunst ehk retoorika (skr. *śabda-artha*), muusika (skr. *gāndharva*) ning loogika ehk vaidluskunst (skr. *nyāya*).⁸⁴ Kokkuvõtvalt ütleb lausejupp, et Rudradāman oli kõike-teadja, valdas kõiki teadmisi võrdselt hästi

kõrgeimal võimalikul teaduslikul tasemel.

Heldekäelisuus (read 13–14), s. t. annetamine (skr. *dāna; bhikṣa*) on Indias ülioluline voorus, mida rõhutavad kõik religioonid (vt. „Rgveda“ X, 117; „Bṛhadāraṇyaka upaniṣad“ V, 2, 3; „Chāndogya upaniṣad“ III, 17, 4; „Bhagavadgītā“ XVII, 20–22; „Itivuttaka“ IV, 7–8, „Khuddaka Nikāya“, „Sutta pitaka“; „Anguttara Nikāya“ II, 31–32, „Sutta pitaka“) ning mis kuulub ka kuninglike vooruste hulka (vt. „Manusmṛti“ VII, 211).

Ta varaaitades on ülevoolavate kuhjadena õiglaselt omandatud maksudest, andamitest [ja] sõjasaagist saadud kulda, hõbedat, teemante, vääris- [ja] kalliskive; [ta on osav kirjanduse], proosa ja luule vallas, mis on selge, kerge, meeldiv, helge [ja] armastusvääne, kus õiged sõnad [ja] üllad kaunistused on kooskõlas.

KOMMENTAAR (rida 14)

Kuigi mõningast kirjanduse ja filosoofia tundmist peeti kuningale vajalikuks, asetatakse siin (rida 14) sellele eriline rõhk,⁸⁵ Rudradāmanit kujutatakse nii proosa kui luule tundjana. Miks? Defineerib see ehk valitsejat eelkõige kui humanisti ja haritlast, omamoodi kui kuninglikku tarka (skr. *rājārṣi*), kes oli „Arthaśāstra“ (vt. I, 7, 1–8) ideaaliks? *Mõõtude, pikkuse [ja] laiuse, hääle, kõnnaku, nahavärvi, ihurammu, elujõu ja muu,*

15. parimate märkide [ja] tunnuste, [ning] lisaks sellele ka kena keha abil on ta teeni-

⁷⁷ Samasuguse lisanimega kutsuvad Sātavāhana valitsejaid nende endi raidkirjad (vt. kuninganna Nāganikā Nāneghāti koopakiri rida 2).

⁷⁸ Vt. täpsemalt V. V. Mirashi. The History and Inscriptions of the Sātavāhanas and the Western Kshatrapas, lk. 2–9; S. Chattopadhyaya. Some Early Dynasties of South India. Motilal Banarsidass, Delhi, 1974, lk. 52–99.

⁷⁹ Vt. V. V. Mirashi. The History and Inscriptions of the Sātavāhanas and the Western Kshatrapas, lk. 31; S. Chattopadhyaya. Some Early Dynasties of South India, lk. 77.

⁸⁰ Pulumāvī Nāsiku koopakiri 19. valitsusaastast (u. 142/149) (vt. V. V. Mirashi. The History and Inscriptions of the Sātavāhanas and the Western Kshatrapas, lk. 41–49; D. C. Sircar. Indian Epigraphy, lk. 203–207) väidab et ta oli Surāṣṭra, Kukura, Aparānta, Anūpa, Vidarbha ja Akarāvanti alade (vrd. Junāgaḍhi raidkirja 11. rida) valitseja (rida 2), kes võitis *śaka*, *yavana* ja *pahlava* vürste (rida 5), ning hävitas *śaka* Kṣaharāta perekonna võimu (read 5–6).

⁸¹ Vt. S. Chattopadhyaya. Some Early Dynasties of South India, lk. 94–98.

⁸² Vt. V. V. Mirashi. The History and Inscriptions of the Sātavāhanas and the Western Kshatrapas, lk. 68–69.

⁸³ Vt. Foreign Influence on Ancient India, lk. 145–156.

⁸⁴ Ideaalikuninga õpingute kohta vt. ka: „Manusmṛti“ VII,31; „Arthaśāstra“ I,5,7-17.

⁸⁵ Vt. H. T. Conserva. Propaganda Techniques, lk. 36.

nud enesele mahākṣatrapa aunime; saanud valitsejate tütardele kihluspõlde kingiks mitmeid lillevanikuid.

KOMMENTAAR (read 14–15)

Käesolevas (read 14-15) avaldub Vana-Indias peaaegu paranoiline idee kuninga kehalisest täiuslikkusest, sest usutakse, et kuninga füüsilises kehas peegeldub ka kuningriigi heaolu. Seega eeldatakse, et valitseja on ihu poolest täiuslik; näiteks „Mahābhārata“ eepose⁸⁶ põhikonflikti põhjuseks on kahe venna füüsilise sobimatus troonile; Dhṛtarāṣṭra on pime, Paṇḍu aga näost kaame (vt. „Mahābhārata“ I, 44, 6; I, 94, 49). Vooruslik kuningas tähendab riigi heaolu, patune allakäiku (vt. „Arthaśāstra“ I, 5, 1–6; I, 6, 1–12; „Manusmṛti“ VII, 26–34; VII, 44–53).

Rudradāmani kõigil müntidel (v. a. üks hõberaha) kannab ta mahākṣatrapa tiitlit, pea alati on tema täielik aunimi „kuningas asevalitseja Jayadāmani poeg, kuningas suur asevalitseja Rudradāman“ (originaalis: *rājño kṣatrapasa Jayadāmasa putrasa rājño mahākṣatrapasa Rudradāmasa*).⁸⁷

Tekstis (rida 15) nimetatud kihluspõlde (skr. *svayaṃvara*) tava tekkis Vana-Indias eepilisel ajastul; peo ja sellega kaasnevate võistluste-sportimängude käigus oli kuningatütardel õigus omale (võitjate seast) kõige meeldivam kosilane välja valida. Tava kirjeldavad uhkelt mõlemad India eeposed (vt.

„Rāmāyaṇa“ II, 118; „Mahābhārata“ I, 186–194). Sisuliselt vihjab raidkiri, et Rudradāman oli mehena naiste lemmik ja ihaldusobjekt. Sellega rõhutakse propagandistlikul kombel lugejate tunnetele.⁸⁸

Mahākṣatrapa Rudradāman [– – –] tuhandeks aastaks veiste [ja] preestrite jaoks, oma vooruste ja kuulsuse suurendamiseks, linnaelanikele [ja] maarahvalt makse, töökoormisi

16. [või] austusavaldusi välja pressimata omaenda varaaidast suurel hulgal raha, ning lasi mitte väga pika aja vältel ehitada kolm korda tugevama, pikema [ja] laiema tammi, mida on igalt kaldalt [– – –] veelgi kaunim vaadata.

Selles asjas

17. seisid mahākṣatrapa nõuandjatest [ja] täideviijatest õukondlased, kes olid ministritele vajalike voorustega varustatud, ettevõtmise vastu, kuna see näis lõhe suure suuruse tõttu asjatu.

KOMMENTAAR (read 15–17)

Preestrite ja tarkade austamine ning nende ülalpidamine on Vana-India nägemuses ideaalkuninga ülesanded (vt. „Arthaśāstra“ I, 5, 11–17; „Manusmṛti“ VII, 37–43; VII, 82). Veistele osutamine viitab tõenäoliselt Rud-

Rudradāman I (võimul u 130–150) hõbemünt (2,1 g). Aversil: kuningas Rudradāman I portree, reversil: (*stūpa*), jõgi, päike ja kuu. Münti tekst (*brahmī*) kirjas: *rājño kṣatrapasa jayadamasaputrasa rājño mahākṣatrapasa rudradamasā* (kuninga, kṣatrapa Jayadāmani poja, kuningas, mahākṣatrapa, Rudradāmani [münt]).

⁸⁶ Loodi 4.-3. saj. e. Kr. – 3.-4. saj.

⁸⁷ Vt. pikemalt: A. Jha, D. Rajgor. *Studies in the Coinage of the Western Ksatrapas*, lk. 31–32.

⁸⁸ Vt. H. T. Conserva. *Propaganda Techniques*, lk. 20–24.

radāmani brahmanistlikele sümpaatiatele. Kuningas tohib võtta alamate ja riigi kaitsmise eest maksu („Manusmṛti“ VIII, 304), ent mitte liigselt („Manusmṛti“ VII, 139).

Tekst kasutab mitut propagandistlikku võtet. Rudradāmanit kujutatakse altruistliku isikuna (rida 16),⁸⁹ kes tegutseb ideaalse valitsejana alamate heaolu eesmärgil, elab alamate abistamise ja kaitsmise nimel (vt. „Manusmṛti“ VII, 80; „Mahābhārata“ XII, 56, 45–46; XII, 57, 33): ta rahastab veehoidla taastamist omaenda raha eest. Sellega vastandub (rida 17)⁹⁰ ta omaenda õukondlastele, kes olid ettevõtmise vastu. Läbinägelik lugeja kahtlemata mõistab, et valitseja isiklik varandus pärines samuti maksudest ja sõjasaagist nagu riigikassagi, ning õukondlaste vastuseis tema tahtele sai olla vaid soovituslik.

18. *Tammi ülesehitamise tõttu meeleheitel alamate hala tõttu määras maaisand linnaelanike [ja] maarahva abistamiseks [ning] kogu Anartta [ja] Surāṣṭra kaitseks siinilmas valitsuses ametisse*

19. *pahlava, Kulaipa poja, võimeka, kannatliku, meelekindla [ja] äraostmatu, ei uhke ega upsaka minister Suviśākha, kes toimis õigesti [ning] tundis rahandust [ja] seadmust, kes kasvatas alamate armastust,*

20. *suurendades oma tegevusega isanda pälvimusi, kuulsust [ja] au.*

KOMMENTAAR (read 18–20)

Raidkiri lõpeb lootusrikkalt tulevikku vaadates.⁹¹ Taas kord (vt. rida 19) rõhutatakse śaka vürsti alamatena mitut eri päritolu alamaid, siin on selleks Pärsia päritolu (skr. *pahlava*) Kulaipa poeg, minister (skr. *āmātya*) Suviśākha. Rahanduse, nagu ka kunstide ja filosoofia tundmine on kuninglikud omadused (vt. „Manusmṛti“ VII, 43; „Arthaśāstra“ I, 5, 7–10).

Kokkuvõtteks

Selge, et Rudradāmani raidkiri liialdab, kiites kuninga isikuomadusi ja loetledes saavutusi, kasutades selleks kõiki tollasesse maailmapilti kuuluvaid märksõnu ja viise, propagandistlikke võtteid, mis kasutusel tänaseni. Tekstis on teadlikku valet, eriti demokraatiataotluste ja rahakasutuse kohta, tõenäoliselt on väärsti või liialdatuna kujutatud ka veeuputuse tagajärjel tekkinud purustuste ulatust. Tekstis leiduvaid ajaloo fakte pole võimalik kinnitada (v. a. sugulus Sātavāhana valitsejaga) ega ümber lükata. Raidkiri teenis kommunaalpropagandistlikke eesmärgi, üritades võita Girinagara ümbruse elanike poolehoidu, hõlmata alasid positiivse sõnumi abil.

Kaugemaleulatuv järeldus on, et raidkirju ei saa ilma kriitikata usaldada, nende esitatud fakte peab kinnitama ka mõni teine allikas. Seda eelkõige seetõttu, et erinevalt tavakirjandusest on raidkiri tiheda seotuse tõttu võimu ja võimukandjatega tunduvalt sagedamini aldis olema propagandast, liialdustest ja valest küllastunud tekst.

Kahjuks on ka küsimusi, millele vastust pole. Kas Junaāgaḍhi raidkiri oli Rudradāmani ainus kirjutis? Kui ei, siis millest paja-tasid teised? Muudest kommunaalprojektidest? Ilmselt küll. Sest suuremat eesmärki ei paista käesoleva raidkirja baasil valitsejal olevat. Seega liigitagem Junāgaḍhi raidkiri kommunaalprojekti tutvustavate mälestustahvlite hulka, mille kunagine võim on püstitanud ning millele on väärtuse andnud vaid aeg, tõsiasi, et tekst on pea kaks tuhat aastat ajahambale vastu pidanud.

Martti Kalda

(1973), MA, doktorant, Tallinna Ülikool,
Narva mnt.25, 10120 Tallinn,
martti.kalda@gmail.com

⁸⁹ Vt. H. T. Conserva Propaganda Techniques, lk. 29.

⁹⁰ Vt. H. T. Conserva Propaganda Techniques, lk. 6.

⁹¹ Vt. H. T. Conserva Propaganda Techniques, lk. 28.